

Olga Martincová

Průběžné přibývání lexikálních neologismů, neosémantismů a frazémů ve všech komunikačních sférách dnešní češtiny na straně jedné a ústup některých lexikálních prostředků z užití, jejich zastarávání, archaizace na straně druhé nejenže stimulují potřebu soustředěného a systematického vědeckého výzkumu, ale také vyvolávají potřebu jejich popularizační reflexe. Z tohoto hlediska se k dosavadním knižním popularizačním publikacím o slovní zásobě češtiny¹ nově řadí kniha připravená autorským kolektivem pod vedením M. Liškové a M. Šemelíka *Slova a jejich příběhy: #neologismus #archaismus* (2024)². Podle charakteristiky autorů je věnována především nejnovější slovní zásobě češtiny a částečně je zaměřena i na slovní zásobu doby minulé (s. 9).

Jak se dozvídáme v úvodu publikace, knížka vznikla na podkladě jazykových sloupků zveřejňovaných na neologickém blogu databáze Neomat, v časopise *Vesmír*, v *Lidových novinách*, ale i jinde v letech 2017–2023. Dílem byly texty přejaty beze změny, dílem byly upraveny.³ Knížka přináší celkem 38 jazykových sloupků, resp. kratších statí, uspořádaných do 8 kapitol.⁴ Uzavírá ji seznam doporučené literatury a zdrojů, seznam citované literatury a zdrojů a věcný rejstřík.

Publikace nesporně zaujme výběrem zajímavých lexikálních prostředků a jevů (a neotřelých příkladů) z různých komunikačních prostředí (z běžné mluvy, z mluvy mládeže, z profesní mluvy apod.) i zřetelem k aktuálním vývojovým procesům (např. k expanzi anglicismů). Zatraktivňuje ji také čtivá forma včetně důvtipných a nápaditých názvů jednotlivých kapitol a sloupků. Tak např. 1. kapitola nese název *Na každém rohu něco zajímavého — urbex, teta Irma a ti druzí*; v kapitole sdružující texty z tematické oblasti technologie a nová média dostal jeden ze sloupků titulek *Roboti všech jazyků, spojte se! Aneb robot stokrát jinak*; jiný zase *Když instagramista šeruje*. K nepřehlédnutelným titulkům náleží *Nesmím se jmenovat mléko...*

Z pohledu čtenáře, ale i z hlediska obsahu a zaměření publikace patří k závažným aspektům forma řazení jednotlivých sloupků. Autoři se s tímto náročným úkolem vyrovnávají adekvátně, volí sdružování sloupků do tematicky koncipovaných kapitol. Sloupky tak vytvářejí přirozené a poměrně homogenní skupiny reflektující situaci slovní zásoby současné češtiny i češtiny ve starších obdobích, dnešní životní styl včetně způsobů stravování, užívání současných komunikačních nástrojů

1 Připomínáme zde alespoň publikace: I. Němec a kol. *Slova a dějiny* (1980), J. Horálek a kol. *Dědictví řeči* (1986), D. Šlosar *Jazyčnick* (1985); týž: *Tisíciletá* (1990).

2 Autorský kolektiv tvoří M. Lišková, M. Šemelík, V. Kloudová, B. Procházková, K. Šichová, M. Škrabal.

3 Soupis původních sloupků najdeme na s. 153–154.

4 Užíváme dále označení jazykové sloupky, i když jsme si vědomi, že ne všechny statě mají jejich ráz.

a prostředků (mj. sociálních sítí), mezilidské vztahy a vyjadřování emocí i politické a společenské trendy (např. přejmenovávání potravinářských produktů). Zvolený způsob tematického uspořádání umožňuje věnovat také osobitou pozornost novým slovům a frazémům z filmů, seriálů, knih a též reklamním sloganům, tedy specifickým jazykovým prostředkům pronikajícím z původního prostředí do kolokviální komunikace (např. filmovým hláškám jako „Na tragickéj život jsem já pes“, reklamním sloganům jako „Když ji miluješ, není co řešit“ atp.). V neposlední řadě umožňuje ukázat — na novotvoření v období coronavirové epidemie — pestrost a různorodost jazykové kreativity mluvčích vyvolané vypjatou společenskou situací (srov. příklady v příspěvku nazvaném *Koronáč jako koroniál, očkobus, vakvinodrom*, či „S rouškou nejdál dojdeš“ aj.).

Je nasnadě, že takováto tematická šíře publikace vyžaduje odpovídající materiálovou základnu. Hlavním materiálovým (a také inspiračním) zdrojem je právem neologická databáze Neomat Ústavu pro jazyk český AV ČR. Autoři ovšem také těží z korpusů SYN, verze 8, 9, 11, Ústavu českého národního korpusu FF UK, z korpusu Araneum Bohemicum Maximum, z portálu *Čeština 2.0* aj. Pro starší období češtiny využívají Vokabulář webový (Ústav pro jazyk český AV ČR). Z tištěných slovníkových zdrojů jmenujme zde alespoň *Slovník české frazeologie a idiomatiky*, sv. 1–5 (2009–2016), *Nová slova v češtině. Slovník neologismů 1, 2* (1998, 2004) a *Neortodoxní slovník dnešní mateřštiny — Hacknutá čeština M. Kavky a M. Škrabala* (2018). Vycházejí rovněž z materiálu získaného ze sociálních sítí.

Uvedli jsme, že autoři chtějí představit a vyložit nové, starší či staré lexémy a frazémy v jejich komunikačních a strukturních, sociálních a kulturních, popř. mezijazykových souvislostech a spolu s tím že chtějí zachytit či alespoň naznačit v míře, jakou umožňuje žánr jazykových sloupků, relevantní procesy ve slovní zásobě češtiny.

Nemálo příspěvků je věnováno zcela náležitě anglicizaci v dnešní češtině. Jejich autoři se v nich zabývají jak přímými přejímkami (*dron, wearables*), tak sémantickými kalky (např. adjektivum *toxický* nabývá vlivem angličtiny nový význam ‚velmi nepříjemný, nesnesitelný, špatný, škodlivý‘) i dalšími typy. Důležité je, že k anglicismům a také pseudoanglicismům se přistupuje se zřetelem na jejich příslušnost k dané komunikační sféře.⁵ Pro ilustraci uvedeme podání lexika typického pro prostředí sociálních sítí (v neformální komunikaci označovaných univerbizovaným výrazem *socky*): „A o které sociální síť jde? Jako první uvedme **fejs** neboli facebook. ... mezi **sockami** je to v podstatě **geront**. Rodiče naopak **skrolují feedem** na **instáči** neboli instagramu a sledují **influencery** a **influencerky**. ... Omladina je zejména na **tiktoku** a **snaphchatu** ...“ (s. 56–57). Není zanedbatelné, že při přejímání anglicismů si autoři všímají jak jejich výslovnostní, grafické, morfologické a slovtvorné adaptace a integrace, tak i případného vytváření českých ekvivalentů (*zavináč* k angl. *at* [sign]).

Z hlediska inovačních procesů v rovině slovtvorné se ve sloupcích postihuje např. dnešní rozpětí kompozice (*dárkobanka, pravdoláska*), nárůst kvazikompozice (*ekodárek*) a kvaziprefixace (*superprémiový*), pod vlivem angličtiny blendingu (*infodemie* < *info*[rmace] + [epi]demie), zkracování slov v kolokviální češtině (*fejs* < *facebook*,

⁵ O klasifikaci anglicismů pojednává nová, nedávno vydaná monografie A. Klégra a I. Bozděchové *Lexikální anglicismy v češtině* (2024).

kombo < *kombinace*) i zkracování spojené se sufixací (*hambáč* < *hamburger*). Upozorňuje se na dotváření sloves k základům cizího původu (*postovat*, *lajkovat*) i na jejich grafickou a slovotvornou variabilitu (*skypovat/skajpovat*; *spoilerovat/spoilovat*). Zaznamenává se také rozšiřování slovesné prefixace (*navnímat*, *zavnímat*, *zacítit*) aj.

Přestože se zde omezuje na tematiku anglicizace v češtině a na zachycování dynamických jevů v rovině slovotvorné, nemůžeme se alespoň na okraj nezmínit o jiných zajímavých tématech. Především chceme upozornit na statě, které se zabývají proměnami repertoáru pozdravů v češtině (srov. dobově příznakové pozdravy jako *pozdrav pánbůh*, tvoření pozdravů nápadných, expresivních jako *čauzr*, *čaukýny* od pozdravu *čau* aj.), proměnami v repertoáru citoslovcí (srov. odedávna užívaná citoslovce jako *ach*, *oh* a nová citoslovce jako *jukií*, *wow*, *ty krásó* / *tykrásó*) i vývojovými změnami v oblasti nadávek.

I když těžiště publikace spočívá především v prezentaci konkrétních lexikálních prostředků, jevů a relevantních procesů, nechybějí v ní ani obecnější výklady. Částečně se s nimi setkáváme v úvodu, částečně v jednotlivých sloupcích.

O přijatém pojetí a vymezení ústředních pojmů/termínů neologismus a archaismus nacházíme sice jen povšechné, ale dostatečně orientační informace v úvodní partii publikace. Podrobněji se autoři věnují některým důležitým aspektům neologismů v textech sloupků. V první řadě jde o stále se vracející otázku — odkdy (a také dokdy) je možné pokládat dané pojmenování za neologismus. Ve stati *Inspektor Klubíčko na stopě neologismů* její autor M. Škrabal erudovaně a přitom velmi čtivě ukazuje, že při temporálním určování, co je nové, je třeba rozlišovat mezi skutečným datem vzniku slova (a tedy i datem prvního užití) a mezi datem jeho prvního záznamu (či z jiného hlediska — prvního dokladu) a mezi jeho zachycením lexikografickým, tj. uvedením ve slovníku. Další z otázek, na kterou autoři upozorňují na více místech, je perspektiva nově vzniklých pojmenování, tj. zda a za jakých okolností se mohou stát tzv. perspektivními jednotkami jazyka. V souvislosti s tím připomínají úlohu takových faktorů jako přetrvávání pojmenovaných věcí nebo jevů, dále frekvenci užívání a také postoj uživatelů (viz s. 140). Nikoli nedůležitou otázkou je, zda k novým lexikálním prostředkům zaujímat deskriptivní, nebo preskriptivní přístup. Ošidnost lingvistické preskripcie v případě lexikálních inovací výstižně ukazuje příspěvek M. Liškové *Poster čili vývěska aneb O lexikálních pomníčcích* (s. 25–26).

Obecnější výklady se netýkají jen nového lexika, ale také kontaktoých prostředků (konkrétně pozdravů) a rovněž i citoslovcí. Zastoupena je i obecná problematika lexikografická. Týká se mj. lexikografického přístupu k takovým jednotkám, jako jsou vulgarismy a nadávky.

Autorský kolektiv vytvořil zajímavou, poučnou, čtenářsky přitažlivou knížku. Její čtenáři by jistě uvítali, kdyby obsahovala také slovní rejstřík. Máme za to, že by ale také přivítali, kdyby publikace *Slova a jejich příběhy: #neologismus #archaismus* záhy našla své pokračování.

